

PKAN_WH/4368/2026

Data: 16.07.2026 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Karola Miernika pt. „Związek Ludowo-Narodowy w województwie kieleckim w latach 1919-1928” napisanej pod kierunkiem dr. hab. Jerzego Gapysa prof. UJK

Życie polityczne odrodzonej w 1918 r. Rzeczypospolitej od dawna pozostaje wdzięcznym przedmiotem badań historycznych. Mimo ogromnego zainteresowania kolejnych pokoleń historyków oraz niezliczonej liczby publikacji poświęconych tej wieloaspektowej problematyce wciąż istnieją tematy wymagające pogłębionych studiów monograficznych. Zdumiewa bowiem, że w wielu przypadkach nadal brakuje badań podstawowych, które powinny stanowić punkt wyjścia do tworzenia nieraz skomplikowanych modeli teoretycznych i budowania różnorodnych koncepcji interpretacyjnych. Bez znajomości tego rodzaju szczegółowych analiz trudno bowiem wyjaśniać złożone procesy o charakterze kulturowym, społecznym czy wreszcie politycznym. Najkorzystniej jest bowiem przyglądać się – także z historiograficznej perspektywy – zjawiskom i wydarzeniom z poziomu lokalnego, by następnie móc stopniowo rozszerzać krąg obserwacji.

Podjęta w recenzowanej dysertacji tematyka z pewnością zalicza się do szczególnie cenionej przeze mnie w historiografii kategorii badań podstawowych. Ogromna liczba opracowań poświęconych funkcjonowaniu poszczególnych stronnictw politycznych, biografiom działaczy, analizom struktur organizacyjnych i mechanizmów ich funkcjonowania czy wreszcie szczegółowym studiom nad ideologią polskiego nacjonalizmu (w jego różnorodnych, zmieniających się w czasie odsłonach) nie wyczerpała dotąd możliwości badawczych. Nadal bowiem istnieją rozległe obszary tej problematyki, które pozostają nie w pełni rozpoznane. Dotyczy to przede wszystkim lokalnego wymiaru omawianego zjawiska politycznego, społecznego i kulturowego.

Wyraźna lukę w stanie badań stanowiły dotychczas dzieje środowiska narodowej demokracji na Kielecczyźnie w pierwszych latach istnienia niepodległego państwa polskiego. Zaangażowani w działalność organizacyjną członkowie oraz wspierający ich

sympatycy tworzyli wówczas regionalne struktury ogólnopolskiego ugrupowania funkcjonującego pod nazwą Związku Ludowo-Narodowego. Endecja stanowiła jeden z najważniejszych czynników kształtujących rzeczywistość polityczną ostatnich dekad niewoli oraz pierwszych lat niepodległości. W dynamicznie zmieniających się uwarunkowaniach – rewolucji, wojny światowej i odrodzenia państwowości – była ugrupowaniem, które usiłowało definiować pojęcie polskości i wokół tej idei, dla wielu wciąż jeszcze dość abstrakcyjnej, budować po 1918 r. podstawy niepodległego państwa. Proces ten odbywał się przy tym w warunkach nietypowych dla społeczeństwa polskiego, a mianowicie w realiach państwa demokratycznego.

Jak trudne i pełne napięć były to zagadnienia, świadczą niezwykle dramatyczne, naznaczone emocjami i przemocą epizody procesu odradzania się państwowości polskiej, by wspomnieć choćby zabójstwo pierwszego Prezydenta Rzeczypospolitej. W wydarzeniach tych sympatycy endecji odgrywali niejednokrotnie pierwszoplanowe role.

Faktografia i interpretacje tych ogólnopolskich wydarzeń oraz zjawisk są już powszechnie znane lecz nadal fascynują zastępy badaczy oraz miłośników przeszłości. Tym bardziej istotne jest więc (co już wcześniej podkreśliłem), by ukazać także to, co działo się „na dole”, w terenie. Tę właśnie rolę znakomicie wypełnia recenzowane dzieło. Jego autor postawił sobie za cel przeprowadzenie analizy, interpretacji, a wreszcie opisu regionalnej organizacji partyjnej endecji, funkcjonującej pod nazwą Związku Ludowo-Narodowego, w województwie kieleckim. Do realizacji tego niełatwego zadania przyjął problemowo-chronologiczny układ wywodu.

Opracowanie składa się z czterech rozdziałów, proporcjonalnych pod względem objętości, co wpływa na logiczną i przejrzystą prezentację wyników badań. Praca charakteryzuje się zatem pożądaną dla opracowań naukowych spójnością formalną. Chronologia stanowi zasadniczą oś wykładu i to w oparciu o nią scharakteryzowane zostały kolejne etapy rozwoju oraz funkcjonowania organizacyjnego endecji na Kielecczyźnie. Istotny jest jednak również podział problemowy. Dwa pierwsze rozdziały przedstawiają antecedencje ruchu w ujęciu ogólnopolskim i regionalnym przed ukonstytuowaniem się w 1919 r. Związku Ludowo-Narodowego, a także jego rozwój instytucjonalny oraz lokalne struktury organizacyjne ugrupowania w ujęciu regionalnym. W tej części opracowania znalazło się również miejsce na syntetyczną prezentację założeń ideologicznych ruchu.

Autor wyjaśnił, które elementy endeckiego programu politycznego miały charakter trwały, a które podlegały ewolucji. Pozwoliło to przedstawić poglądy polityczne środowiska polskich narodowców, również w wymiarze regionalnym, w odniesieniu do zmieniających się uwarunkowań politycznych, przede wszystkim związanych z odzyskaniem niepodległości.

Kolejne dwie części dysertacji opisują działalność ideowo-polityczną partii nacjonalistycznej w dwóch podokresach: 1919–1922 oraz 1923–1928. Za kluczowy czynnik kształtujący tę aktywność Autor uznał udział ugrupowania w życiu parlamentarnym. Wpływy endecji w najwyższym organie ustawodawczym Rzeczypospolitej, tj. w Sejmie Ustawodawczym oraz Sejmach I, a w pewnym stopniu także II kadencji, przekładały się w znacznym zakresie również na oddziaływanie ugrupowania na funkcjonowanie organów samorządowych. Ważną cezurę, uwzględnioną przez Autora, stanowił wreszcie przewrót majowy 1926 r., który w praktyce podzielił okres międzywojennej niepodległości na dwie odmienne epoki polityczne.

Konstrukcja pracy została więc, moim zdaniem, dobrze dopasowana do specyfiki problemu badawczego, co pozwala w odpowiedni sposób ukazać złożoność prezentowanej problematyki oraz jej szczegółowe aspekty.

Bazę źródłową, która posłużyła do zbudowania wywodu, stanowi szeroki wachlarz materiałów dokumentujących funkcjonowanie regionalnego (kieleckiego) środowiska narodowej demokracji w pierwszej dekadzie po odzyskaniu niepodległości. Składają się na nią akta wytworzone przez instytucje państwowe (Sejm RP, organy administracji szczebla wojewódzkiego i powiatowego, administrację wyborczą oraz Policję Państwową), a także przez władze lokalne (organy samorządu miejskiego). Materiały te przechowywane są zarówno w archiwach centralnych, jak i regionalnych. Ważny komponent archiwalnej podstawy źródłowej stanowią również różnego rodzaju egodokumenty: akta personalne (przede wszystkim księży sympatyzujących z ruchem narodowym, przechowywane w archiwach kościelnych), niepublikowane materiały wspomnieniowe, druki ulotne i inne źródła tego typu.

Dziejów ruchów politycznych nie sposób przedstawiać bez gruntownych studiów nad źródłami prasowymi. Na łamach gazet prezentowano zarówno założenia ideologiczne i programowe, jak i dokumentowano działalność organizacyjną oraz bieżącą aktywność

partyjną. Pod tym względem opracowanie materiałów należy uznać za kompletne. Kwerendą objęto bowiem organy prasowe ukazujące się w regionie, w poszczególnych ośrodkach miejskich, a także wydawnictwa ogólnokrajowe związane z endecją. Przebadano również materiały wytworzone przez samo ugrupowanie (programy, broszury propagandowe itp.), zarówno przechowywane w różnych instytucjach archiwalnych, jak i udostępnione w Internecie. Zbiór świadectw źródłowych uzupełnia wreszcie, niezbędne do rekonstrukcji obrazu ówczesnego życia politycznego, prawodawstwo – zarówno ustawowe, jak i akty wydawane przez organy władzy centralnej (Naczelnika Państwa oraz Prezydenta Rzeczypospolitej).

Bibliografia wykorzystanej w opracowaniu literatury sama w sobie stanowi doskonałe narzędzie informacyjne dotyczące przedstawianych problemów badawczych. Jest również bardzo praktyczna w wykorzystaniu, gdyż rozbudowane zestawienie podzielono na odrębne części, grupujące publikacje zwarte (książki), zbiory studiów, artykuły naukowe oraz prace o charakterze słownikowo-encyklopedycznym.

Publikacje poświęcone życiu politycznemu II Rzeczypospolitej, w tym także odnoszące się bezpośrednio do ruchu narodowodemokratycznego, należą do najliczniejszych wydawnictw i z każdym kolejnym pokoleniem badaczy ich liczba stale wzrasta. Dlatego już na etapie doboru opracowań konieczne są umiejętności pogłębionej krytyki literatury oraz świadoma selekcja materiału. Ważnym kryterium doboru opracowań jest oczywiście okres ich powstania, gdyż w czasach Polski Ludowej stosunek do endecji był w znacznym stopniu determinowany przez charakter ówczesnego ustroju społeczno-politycznego. Również współcześnie niezbędne są ostrożność w podejściu do ustaleń historiografii oraz dojrzałość badawcza w interpretowaniu przedstawianych w niej faktów, wydarzeń i procesów. Obraz endecji wraz z jej założeniami ideowymi i programowymi bywa bowiem z jednej strony poddawany ostrej krytyce, z drugiej zaś staje się przedmiotem apologii. Tendencje te pozostają dalekie od obiektywizmu, który jest niezbędnym warunkiem rzetelnych badań historycznych. Autor umiejętnie wykorzystuje wiedzę zaczerpniętą z licznych opracowań, wykazując tym samym dojrzałość badawczą.

Analiza informacji pozyskanych z bogatej bazy źródłowej, uzupełniona wiadomościami pochodzącymi z licznych opracowań i przeprowadzona z wykorzystaniem właściwych założeń metodologicznych, pozwoliła na stworzenie oryginalnego i

przejrzystego wywodu dotyczącego dziejów organizacyjnych endecji na Kielecczyźnie. Ogromnym walorem pracy są przede wszystkim ustalenia faktograficzne, charakteryzujące się dużą szczegółowością, a zarazem precyzyjnym udokumentowaniem. Ma to istotne znaczenie dla zrozumienia podstaw funkcjonowania organizacji endeckich, zarówno samego ugrupowania politycznego, jak i różnego rodzaju organizacji z nim współpracujących, a w tym kontekście także dla wyjaśnienia fenomenu oddziaływania ideologii nacjonalistycznej na poziomie lokalnym.

Wyjaśniając te kwestie, Autor nie pominął również przedstawienia tła oraz realiów społeczno-kulturowych województwa kieleckiego w początkowym okresie niepodległości. Był to przecież region o złożonej strukturze społecznej, obejmujący tak odmienne ośrodki, jak Kielce, Zagłębie Dąbrowskie, Częstochowa i Radom, a także rozległe zaplecze wiejskie. Ponadto na całym tym obszarze zamieszkiwała liczna ludność żydowska. Przedstawienie tych zróżnicowanych uwarunkowań oraz zbudowanie spójnej i przekonującej narracji na ich temat świadczą o głębokim „zanurzeniu się” Autora w badaną problematykę oraz o jego rozległej wiedzy wykraczającej poza analizę materiału źródłowego.

Mając na uwadze przedstawione powyżej uwagi, nie zgłaszam żadnych zastrzeżeń co do walorów merytorycznych recenzowanego przeze mnie opracowania.

Pod względem formalnym i językowym praca prezentuje bardzo wysoki poziom. Wywód jest klarowny i spójny stylistycznie. W języku opracowania brak naleciałości potocznych, a także wpływów wynikających z fascynacji językiem źródeł, co nierzadko zdarza się wielu badaczom. Praca pod tym względem cechuje się dużą starannością oraz swoistą elegancją językową.

Mimo tych pozytywnych spostrzeżeń opracowanie ma również nieliczne mankamenty. Najważniejsza uwaga odnosi się do zbyt rozbudowanej prezentacji wiadomości ogólnych dotyczących funkcjonowania Związku Ludowo-Narodowego. W trakcie lektury dysertacji niejednokrotnie odnosiłem wrażenie, że jest to monografia ugrupowania, ujmowana w kontekście jego działalności ogólnopolskiej. Przy bogatej literaturze przedmiotu tak obszerne fragmenty temu poświęcone nie wydają się konieczne;

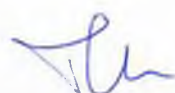

w tym przypadku wystarczyłyby odwołania do konkretnych opracowań, co samo w sobie świadczyłoby o erudycji Autora.

W pracy znajduje się także kilka uchybień o charakterze merytorycznym. Do najbardziej znaczących należy zaliczyć stwierdzenie ze str. 41, dotyczące początku I wojny światowej latem 1914 r. Do walki nie przystąpiły wówczas jednocześnie Niemcy, Austro-Węgry i Włochy, jak utrzymuje Doktorant. Mimo sojuszu z Wiedniem i Berlinem Italia dołączyła do wojny dopiero wiosną następnego roku i to po stronie państw Koalicji. Podobnie zaskakującą informację znajdujemy na str. 49, gdzie mowa o podpisaniu rozejmu w Compiègne w dniu 11 XI 1918 r. Państwa alianckie zawarły wówczas zawieszenie broni wyłącznie z Niemcami, i to nie – jak można wyczytać z tekstu – z Cesarstwem Niemieckim, lecz ze zrewolucjonizowaną Republiką (9 XI 1918 r. upadła monarchia). Na str. 46 czytamy natomiast, że Rada Regencyjna miała sprawować najwyższą władzę do „czasu wybrania następcy tronu”. Oczywiście chodziło o czas do wyznaczenia króla.

W odniesieniu do kilku pojęć sugeruję zastosowanie większej precyzji terminologicznej. Proponuję używać określenia „zabór pruski” zamiast „zabór niemiecki” (str. 42), ponieważ ziemie polskie, nawet po zjednoczeniu Rzeszy Niemieckiej, przynależały w pierwszym rzędzie do Królestwa Prus i to przede wszystkim to państwo kształtowało realia polityczne oraz administracyjne tych obszarów. Podobna uwaga odnosi się do terminu „Anglia” (str. 45, 295). Ówczesnym mocarstwem i uczestnikiem koalicji antyniemieckiej podczas I wojny światowej była Wielka Brytania, a nie jedna z jej części składowych.

W tekście, pomimo ogromnej staranności językowej, można natrafić na pojedyncze błędy literowe i inne uchybienia redakcyjne. Przykładowo na str. 129 pojawia się fraza „terenowy na terenie”, na str. 233 zapis „z pod Wilna”, podczas gdy zgodnie z normą ortograficzną powinno być „spod Wilna”, a na str. 323 wyrażenie „tą nominację”, które należy zastąpić formą „tę nominację”. Niezbyt fortunnymi określeniami użytymi w toku narracji są m.in. „wybiegając nieco we wnioski badawcze” (str. 19), „posiadać poważną opozycję” (str. 314), „w każdym razie” (str. 146) czy „zajadle endecka «Ojczyzna»” (str. 287). Sformułowania te mają charakter potoczny i odbiegają od standardów języka naukowego. Ponadto nazwy „Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej” (str. 224) oraz „Wojsko Polskie” (str. 313) należy zapisywać wielkimi literami.

Wszystkie powyższe uwagi nie mają jednak istotnego wpływu jej wartość merytoryczną i na ogólnie pozytywną ocenę pracy. Są to raczej drobne uchybienia, które można łatwo skorygować. Podstawowe problemy badawcze sformułowane przez Doktoranta zostały rozwiązane zgodnie z zasadami i metodami przyjętymi w naukach humanistycznych i w pełni spełniają wymagania stawiane rozprawom doktorskim przez obowiązujące przepisy. Dysertacja w istotny i oryginalny sposób poszerza wiedzę o specyficznych aspektach przeszłości regionalnej, a bardzo dobra znajomość literatury przedmiotu, umiejętność krytycznej analizy zróżnicowanego materiału źródłowego oraz szeroka orientacja w problematyce umożliwiają Autorowi swobodne ukazanie omawianych zagadnień na tle wydarzeń, procesów i uwarunkowań epoki.

Na podstawie szczegółowej analizy przedstawionego do recenzji dzieła wnoszę o dopuszczenie mgr. Karola Miernika do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Toruń, 10. lipca 2026 r.

dr hab. Tomasz Krzemiński, prof. UMK

